

СТИЛЬОВІ РИСИ АРХІТЕКТУРИ СТАРОДАВНЬОГО ЄГИПТУ

Анотація. Зазначено унікальність та світову роль єгипетського зодчества, осмислено його генезу, створено огляд його історичного розвитку, визначено стильові риси та характерні форми давньоєгипетської архітектури.

Ключові слова: архітектура стародавнього Єгипту, стильові риси та характерні форми архітектури.

Вступ. Оновлення наукової картини теорії і історії архітектури є завжди **актуальним:** невинний потік історико-археологічних розвідок та культурологічних досліджень створюють підґрунтя для постійного уточнення розуміння наріжних питань архітектурознавства, зокрема, щодо сутності феномену архітектури, питань стилеформування в архітектурі. До теми архітектури стародавнього Єгипту протягом останніх десятиріч вітчизняні дослідники власне не звертались. Останнім україномовним виданням, де висвітлювалась єгипетська архітектура та мали місце авторські формулювання її стильових рис є навчальний посібник професора В.І. Тимофієнко, а доступні вітчизняним архітектурознавцям тематичні видання російською, англійською, європейськими мовами є досить популярними, не завжди професійними. Відтак, **наукова новизна** цієї публікації полягає в спроба авторських інтерпретацій феномену та артефактів архітектури стародавнього Єгипту, осучасненні, уточненні і узагальненні стильових ознак архітектури давнього Єгипту, визначенні її ролі в контексті світової архітектури. **Методика** даного дослідження базується на засадах феноменологічного та іконологічного наукових методів.

Основна частина. Стародавня єгипетська архітектура – *перший сформований стиль в історії людства*, мав послідовні стадії розвитку, характерні форми (типологію, матеріали, конструкції, композиційні принципи), що відображали стиль життя, соціальні взаємини, естетичні пріоритети рабовласницької деспотії, освічених, працьовитих та набожних стародавніх єгиптян. Найдовша у часі державність і тисячолітня неперервність єдиного стилю – унікальні. В подальшому на такий культурний і архітектурний досвід зважали при виникненні тираній та смаку до екзотики і елліністичні греки, і римляни періоду імперії. Без єгипетських взірців очевидно не відбувся б саме таким європейський ампір. Без досвіду єгипетського погребального фаюмського портрету іншим був би іконописний стиль християн...

Держава об'єднана довгою річкою з сумирним характером циклічних розливів: Ніл - запорука достатку плодючого узбережжя, але і підстава для розломів державності на нижній і верхній Єгипет, головна дорога для торгових і релігійних прочанських сплавлянь, визначальна точка прибережного світобачення «з оази в пустелю» з витворенням відповідного релігійного умонастрою. Певна виокремленість (пустелею і морем) від решти світу створили в Єгипті передумови абсолютній оригінальності культури, релігії, архітектури. Віра в безсмертя душі, посмертний суд і рай-ад-чистилище змушували єгиптян бути сумлінними і відповідальними, єдність світської і Божої влади цементували державу і ієрархізували суспільство. З певного часу *певність в ідеалістичності Божого ладу виробила прагнення ідеальності і в архітектурі та мистецтві*. Образотворчому мистецтву стала не потрібна перспектива (яка є лише спотворенням реальності у фізіології людського смертного ока), малярство єгиптян не знало і світло-тіні, не мало волюнтаризму і безвідповідальності вільного творчого натхнення. Натомість мистецький канон, диктат прямого кута, лічені і уніфіковані деталі, симетрія і пропорційність створили на віки повчальний досвід порядку і гармонії в архітектурі.

Погребальну архітектуру можна вважати чи не головним життєвим зусиллям і провідною думкою жителів Давнього Єгипту, а відтак і їх зодчества. Велич пустелі, співставима з безмежністю небуття і локальність Нільської оази, співставима з короткочасністю життя – природне оточення налаштовувало давніх єгиптян на серйозність замірів дбати про величне і над-часове. Турбота бережливості (збергати душу = зберігти оболнку тіла, заховати цього замуміфікованого "метелика" в кокон саркофагу, погребальної камери, насипної могили, заховати в підпілля дому-мастаби) робила єгиптян раціональними і нелінивими. Соціальне розшарування в містах мертвих (некрополях) було реалістичним відображенням в архітектурі стилю життя – від простих насипів до багатокімнатної дворової композиції з молільнями, коморами, світлицями з скульптурно присутнім господарем. Презентативність "будинків для вічності" правителів вилилась в зростання розмірів їх мастаб, а на рівні посиленої централізації влади фараона – до ярусного нагромадження мастаб по вертикалі (6 ярусна піраміда Джосера) та абсолютної домінантності розмірів пірамід IV династії, що є найпереконливішим в історії людства прецедентом пам'ятникоподібної меморіальної архітектури.

Становлення сакральної архітектури в Єгипті йшло невідривно від погребальної: при мастабі завжди передбачалось поминальне молельне приміщення, а його розростання залежно від соціального статусу призвело до формування на рівні пірамідальних погребінь фараонів до окремих храмових блоків – нижнього ("муміфікаційного") та верхнього (поминального, "палацово-презентативного") храмів. Від періоду середнього і Нового царств володарі

Єгипту стали споруджувати величні храмові поминальні комплекси вже без прив'язки до власне поховання. Така архітектура, на нашу думку, і створила *перехід від об'ємної композиції (меморіальна, погребальна, скульптурна архітектура) до глибинної об'ємно-просторової композиції та процесуальної анфіладної архітектури єгипетського стилю*. Також вважаємо, що до такої суттєвої трансформації призвела *географічна зміна центру держави*: в добу Стародавнього царства Нижній Єгипет з плоским пустельним рельєфом передбачав створення виразної архітектурної форми як величного об'єму, а від часів Середнього та Нового царств, коли центр держави змістився до Верхнього Єгипту, наявні скельні рельєфи (будучи самі об'ємними домінантами) передбачали глибинну, ярусну, багаточасну архітектуру, можливість створювати не вертикальні, а горизонтальні вісьові композиції.

Анфіладні, “класичні” єгипетські храми є симптоматичним архітектурним вираженням давньоєгипетської цивілізаційної організації, її ціннісних пріоритетів та естетичних вподобань, зокрема, раціональності та прагнення до впорядкованості як суспільних відносин, так і архітектурного твору. Стабільність, величність і масштабність, симетрія, послідовність, глибинне розгортання простору, скульптурність архітектури, її ієрархічність втілюються в сталу структуру храмів Нового царства: алея сфінксів – пілони – перистильний двір – гіпостильний зал – святилище. Саме тему “шляху” (життєвого у безсмертя) та ієрархічність соціальних сходів вважаємо відображеними в терасному та анфіладному поступі мас і просторів храмів такого типу. Розповідальність (навіть енциклопедичність), ілюстративність архітектури храму, з її покроковим зтисканням простору, зменшенням освітлення (в кожному наступному складовому елементі храму) є архітектурним “шляхом” сакралізації простору. Священна процесія проходила через двори та зали, поміж рослинних та скульптурних колон, що для давніх єгиптян уподібнювали храм оазі райських садів, де у вічному порядку та гармонії перебувають як боги-царі (скульптура) так і найменші члени соціальної громади (фрескові зображення). Важливими є і заявлені в анфіладних храмах Єгипту прогресивні архітектурні елементи: фронтальна фасадна композиція пілонів з порталом, перистильні двори (неодмінимі згодом в культурі всього середземномор'я), гіпостильні зали з перепадом висоти нав (згодом названі “базилікальним розрізом”, і, відтак, невідмінимі в архітектурі Греції, Риму, християнського світу та інших середньовічних культур).

Єгипетський ордер є найранішим прикладом архітектонічно осмисленої каркасної конструкції, її систематизації та канонізації. Характеризує єгипетський ордер його одночасна тектонічність (конструктивна логічність) та скульптурність (зображальність) – опори-колони могли мати суто конструктивну форму, могли стилізовано імітувати рослини (папірусovidні, лотосovidні, пальмовидні колони з

розкритим або закритим “бутоном” капітелі), могли ставати рамкою скульптури (осіровидні та гаторальні колони). Використання пілястр у комплексі Джосера, згодом надзвичайна популярність ордеру в період Нового царства, спроби композитного узгодження оригінального ордерного стилю з елліністичним греко-римським – такими є історичні стадії розвитку. Ордер використовувався в дворових галереях (перестильні двори) і зальних приміщеннях (гіпостильні зали), мав яскраве оздоблення (написи, фарбування, рельєфи). Головна увага приділялась колоні (акцентована капітель, ентазис, рідко канелюри); антаблемент складала головна та другорядна балки, зрідка вінчані карнизами. Прольоти були не значними, колони – масивними.

В період еллінізму та римського і візантійського володарювання державний центр в Єгипті знову змістився в понизов'я Нілу і нова столиця *Олександрія* стала симптоматично середземноморським колоніально-інтернаціональним містом, що майже не мало культурних та архітектурних зв'язків власне з традиційним історичним Єгиптом. Найвідоміше бібліотечне зібрання, Музейон з вченими фізиками, астрономами та геометрами, у християнські часи – богословські (почасти єретичні) та монашеські осередки, мистецтво єгипетського поховального портрету трансформоване в своєрідну християнську іконописну науку, пересічення континентальних торгівельних потоків і відповідні багатства, вражаючі інженерні споруди (нілометр, маяк) довго створювали місту славу світового культурного осередку. Натомість у стародавніх єгипетських святинях у верхів'ях Нілу протягом доби еллінізму добудовувались еkleктичного стилю невеликі храми (приміром, староегипетський ордер у елліністичних портиках), що маніфестували вдаваний патріотизм влади та її претензію на історичну спадкоємність.

Стильові риси та характерні форми архітектури стародавнього Єгипту, на наш погляд, полягають у наступному:

- Меморіальність, церемоніальність та дидактичність (ідеологічність) монументальної архітектури, масштабність форм.
- Раціональність та одночасна ідеалістичність архітектурного мислення: домінування формальної композиції в погребальній та сакральній архітектурі, натомість в житловій – переважання функціональності.
- Естетизм, прагнення симетрії та композиційної узгодженості елементів архітектурної форми, ансамблевість архітектури.
- Геометризм (“панування” прямого кута в планах, об'ємах, конструктивних складових, членуваннях форм), часто слідування параметрів та величин пропорційному ряду.
- Дворова система розпланування, при цьому в сакральній архітектурі – анфіладність (послідовність, “покроковість” глибинних просторів) та коврове блокування складових плану в житловій.

- Переважання каменю як будівельного матеріалу, відтак розвиток стінової та каркасної (стояково-балкової) систем. Сформована самобутня ордерна система.
- Переважання на ранніх стадіях об'ємної, згодом глибинно-просторової та фронтальної композиції. Зміна пріоритетів від скульптурності до тектонічності, згодом до декоративності архітектури та ордеру.
- Будівництво погребальних мастаб та пірамід, анфіладних храмів (з пілонами, перестілями, гіпостілями) є характерними лише для архітектури стародавнього Єгипту.
- Розповідність (зображальність) архітектури та мистецтва: анфілади, фризи, рапорти. Характерними є портали, алеї сфінксів, обеліски, ордерні форми.
- Самобутність єгипетського мистецького канону; як реалізм, так і умовність образотворчого мистецтва.

Висновки. Єгипетська архітектура є надзвичайно цінним, самобутнім явищем історичного поступу світової архітектури. В ній віднайдені і закладені розпланувальні, конструктивні, композиційні теми, згодом інтерпретовані і розвинені в інших культурах (зокрема, це: ордер, портал, фронтальна та глибинно-просторова композиція, дворове розпланування, базилікальний розріз, тощо).

Бібліографія/ References

1. *Всеобщая история архитектуры: В 12 т. – Т.1. Архитектура древнего мира М., 1970. – 512 с.*
2. *Тимофієнко В.І. Нариси всесвітньої історії архітектури: т. 1. – К., 2000 р.*
3. *Всеобщая история искусств: В 6 т. – М., 1956. – Т.1.*
4. *Гартман К.О. История архитектуры: в 2 т. – М., 1936. - Т.1.*
5. *Шаузи О. История архитектуры: В 2 т. –Т. 1. – М., 1937. – 694 с.*

Аннотация. Отмечено уникальность и мировое значение египетского зодчества, осмысленно его генезис, создан обзор его исторического развития, определено стилевые черты и характерные формы древнеегипетской архитектуры.

Ключевые слова: древнеегипетское зодчество, стилевые черты и характерные формы архитектуры.

Abstract. It noted the uniqueness and global importance of the Egyptian architecture, meaningfully its genesis, create survey of its historical development, determined stylistic features and typical form of ancient Egyptian architecture.

Keywords: style architectural details, ancient Egyptian architectural style.